

УДК 316:624

**І. П. Рущенко,
О. О. Сердюк**

**ДИНАМІКА СПОЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ
У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
(ЗА ДАНИМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ У М. ХАРКОВІ)**

Наведено дані 20 років спостережень за динамікою молодіжного наркотизму у рамках моніторингу «Молодь та наркотики». Розглянуто проблему розповсюдження споживання наркотиків та інших психоактивних речовин серед харківської молоді з 1995 по 2014 роки. Проаналізовано закономірності епізодичного та регулярного споживання різних видів адиктивних речовин. Виділено три основні тенденції розповсюдження наркотиків. Перша – загальне зменшення споживання наркотичних речовин серед молоді. Друга – на фоні зменшення епізодичних споживачів частка регулярних споживачів зростала до 2008 року, після чого почалося її зменшення. Третя – на ринку наркотиків спостерігається внутрішня трансформація. Процес розповсюдження серед молоді минув стадію «насичення» і увійшов у стадію стабілізації та зменшення споживання.

Ключові слова: соціологічний моніторинг, наркотизм, залежність, наркотики, психоактивні речовини, адиктивні речовини, регулярне споживання наркотиків, епізодичне споживання наркотиків.

З 1990-х рр. в Україні проводяться регулярні дослідження залежної поведінки у молодіжному середовищі. Соціологічному аналізу цієї проблеми присвячено низку праць київських, харківських, одеських та інших соціологів [1]. Проте, актуальність досліджень не зменшується, оскільки проблема вживання нелегальних наркотиків залишається, хімічна адикція потребує постійного спостереження та соціального реагування. Тривалі епідеміологічні дослідження поки що проводяться лише київськими й харківськими соціологами [2–5], а також деякими наркологами [6].

У цій статті наводяться результати одного з найбільш тривалих і регулярних досліджень – моніторингу поширення наркотиків та психоактивних речовин у молодіжному середовищі м. Харкова – «Молодь та наркотики». Спостереження здійснюються соціологами Харківського національного університету внутрішніх справ 20 років поспіль шляхом анонімного опитування молодих людей. Соціологічні виміри за методикою моніторингу мали місце у 1995, 1997, 1999, 2001, 2004, 2005, 2008 і 2011 роках. Чергове опитування було здійснено у лютому 2014 р. (N = 1000). Незмінними при цьому лишаються дві речі: об'єкт дослідження і предмет – процес розповсюдження наркотичних, психоактивних речовин серед учнівської молоді м. Харкова. У цілому зберігається і обрана методика проведення опитувань. Усі результати попередніх опитувань можна знайти на порталі «Новини української психіатрії» (<http://www.psychiatry.ua/ukr/>).

Методом збору первинної інформації виступає масове вибіркове опитування осіб, які навчаються у навчальних закладах, розташованих у межах міста. У 2014 р. обсяг генеральної сукупності склав 102977 осіб (студенти денної форми навчання). При довірчій вірогідності у 95 % і варіативності 20 % довірчий інтервал для нашої вибірки дорівнює 2,33 %. У цілому структура опитуваних відповідає розрахунковій вибірковій сукупності, тому результати дослідження з точністю у $\pm 3\%$ можна екстраповувати на генеральну сукупність.

Показники споживання наркотиків та психоактивних речовин, за даними нашого моніторингу, а також інших досліджень, загальної наркологічної статистики [6], протягом останніх років стабілізувалися (див. рис. 1). На графіку наведено процентні частки молоді, яка має досвід вживання психоактивних речовин – алкоголю, тютюну, наркотиків, що з'ясовано у процесі здійснення моніторингових вимірів.

Спостерігається навіть незначне зменшення процентної частки споживачів наркотиків у 2014 р. порівняно з попереднім дослідженням (2011 р.). За даними 2014 р. близько 26 % від загальної кількості опитаних мають досвід вживання «слабких» наркотиків. Більша частина респондентів у рамках цієї групи вдається до епізодичного, а не регулярного споживання наркотиків.

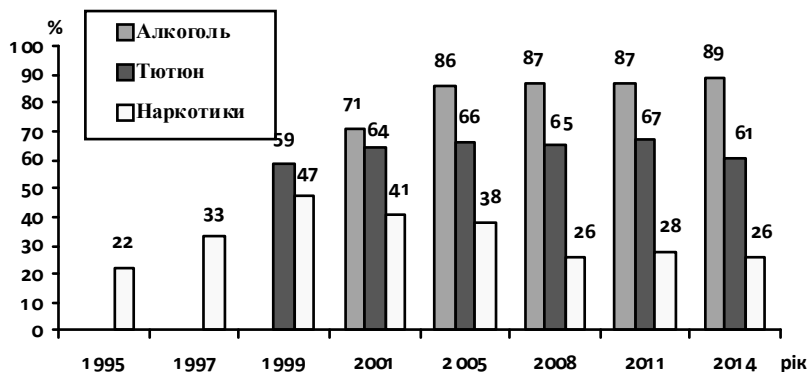

Рис. 1. Динаміка споживання наркотиків, алкоголю та тютюну серед харківської молоді протягом 1995–2014 рр.

Дані про динаміку споживання різних психоактивних речовин наведено у табл. 1, а регулярного споживання – у табл. 2.

Таблиця 1

Процентні частки респондентів, що вживали той чи інший наркотик (хоча б один раз у житті). Дані за 1999–2014 рр., у %

Психоактивні речовини	1999	2001	2005	2008	2011	2014 р
1	2	3	4	5	6	7
Препарати коноплі: марижуана, план, анаша, гашиш, молоко, каша...	37,5	36,6	29,8	25,9	24,3	17,2
Опіоїди медичні: морфін, промедол, омнопон, метадон, фентаніл...	1,4	1,5	1,4	2,2	2	1,8
Трамадол, спазмолекс	–	4,5	4,4	6,7	3,7	1,9
Опіоїди кустарні: ханка, черняшка, солома, ширево...	1,2	1,2	0,7	1,2	0,8	0,8
Героїн	0,7	0,3	0,3	1,2	0,5	0,8
Кокаїн, крек	1,2	0,6	1,2	1,6	1,2	1,2
Чифір	16,5	8,1	9,6	9,4	8,3	7,4
Первітин (гвинт)	1	0,9	0,9	2,1	1,2	1,1
Амфетамін, метамфетамін	0,9	0,5	1,2	2,8	1,5	1,8
Ефект, Кодакт та ін.	–	0,5	2	4,2	0,3	0,9
Ефедрон (мулька, джеф)	0,8	0,3	0,2	0,8	0,5	0,5

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Транквілізатори: сібазон та ін.	2,9	0,9	1,1	0,9	1,3	1,4
Барбітурати: люмінал, барбаміл...	1,1	0,3	0,1	1,4	0,8	0,7
Кетамін (каліпсол)	0,9	0,2	0,7	0,9	1,1	0,9
Бутират	–	0,2	0,3	1	1,7	1,1
Інгалянти: клей, бензин, ацетон...	5,7	2,7	2,5	3,2	3,2	3,2
Димедрол	17,7	7,2	6,2	6,8	4,1	2,3
Циклодол	0,5	0,6	0,1	–	–	
Тарен	–	4,2	2	2,8	0,9	0,8
ЛСД (LSD, марки, промокашки)	1,7	0,9	0,8	2,3	1,3	2,2
Псилоцибін, Мескалін, DMT	–	–*	–*	0,8	0,3	0,8
Фенциклідин (PSP)	–	0,2	0,1	0,7	0,4	0,7
Гриби , рослинні галюциногени	–	0,9	2,1	4,3	2,1	1,4
Екстазі (МДМА, Е, ХТС)	3,8	1,2	1,8	4,3	2,5	1,6
Курильні суміші (мікси, спайс)	–	–	–	–	13,3	7,9
Інші наркотики	4,4	2,3	2,9	6,4	2,3	2,8
Алкоголь (пиво, вино, водка...)	–	71,3	86,3	87	86,8	89,3
Тютюн, сигарети	59,2	64,3	66,4	64,8	66,8	61,5

Примітки:

«–» – показник не вимірювався;

«–*» – у 2001 та 2005 рр. показник був об'єднаний з показником «ЛСД».

Таблиця 2

Процентні частки молоді, що вживає наркотики регулярно.**Динаміка за 1999–2014 рр., у %**

Психоактивні речовини	1999	2001	2005	2008	2011	2014
1	2	3	4	5	6	7
Препарати конопі: марихуана, план, анаша, гашиш, молоко, каша...	1	1,2	1,7	1,8	1,3	0,3
Опіоїди медичні: морфін, промедол, омно- пон, метадон, фентаніл...	0	0	0,2	0,2	0,2	0,1

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Трамадол, спазмолекс	–	0	0,4	0,3	0,3	0,1
Опіоїди кустарні: ханка, черняшка, солома, ширево...	0	0	0,1	0,3	0,1	0,2
Героїн	0	0	0	0,2	0	0,2
Кокаїн, крек	0,1	0	0	0,3	0,1	0
Чифір	0,6	0,2	0,5	0,7	0,4	0,1
Первітин (гвинт)	0,1	0	0,1	0,4	0,2	0,1
Амфетамін, метамфетамін	0	0	0,1	0,2	0,1	0,1
Ефект, Коддакт та ін.	–	0	0,1	0,4	0,1	0,1
Ефедрон (мулька, джеф)	0	0	0	0,2	0,1	0,1
Транквілізатори: сибазон та ін.	0,1	0	0	0,2	0,2	0,1
Барбітурати: люмінал, барбаміл...	0	0,1	0	0	0,1	0,2
Кетамін (каліпсол)	0	0	0	0,1	0,2	0,1
Бутират	–	0	0	0	0,2	0,2
Інгалянти: клей, бензин, ацетон...	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,7
Димедрол	0,3	–	0,1	0,2	0,2	0,2
Циклодол	0	0	0	–	–	–
Тарен	–	0	0	0,1	0,2	0,2
ЛСД (LSD, марки, промокашки)	0	0	0,1	0	0,1	0,2
Псилоцибін, Мескалін, DMT	–	–*	–*	0,1	0,1	0,2
Фенциклідин (PSP)	–	0	0	0,3	0,1	0,2
Гриби, рослинні галюциногени	–	0,3	0,3	0,6	0,4	0,4
Екстазі (МДМА, Е, ХТС)	0,1	0	0,1	0,3	0,1	0,5
Курильні суміші (мікси, спайс)	–	–	–	–	0,7	0,5
Інші наркотики	0,4	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Алкоголь (пиво, вино, водка...)	–	10,0	9,9	12,2	7,5	7,5
Тютюн, сигарети	–	26,0	26,4	24,7	19,3	11,2

Примітки:

«–» – показник не вимірювався;

«–*» – у 2001 та 2005 рр. показник був об'єднаний з показником «ЛСД».

Вже багато років «перше місце» зі значним відривом займає вживання каннабісу, тобто препаратів коноплі. Загальна кількість споживачів коноплі продовжує знижуватись, а кількість тих, хто вживав більше 10 разів, але не регулярно, залишається відносно стабільною.

У 2011 р. до переліку психоактивних речовин було включено «курильні суміші» – «мікси» або «спайс» – які раніше вільно розповсюджувалися через торговельні мережі, оскільки не були внесені до переліку наркотичних речовин. На початку 2011 р. ситуація змінилась – вільний продаж таких сумішей було заборонено, але подекуди вони залишилися у нелегальному обігу. Звертає на себе увагу те, що це другий за розповсюдженістю вид наркотиків, які масово споживає молодь: його куштували 7,9 % респондентів.

Тепер поглянемо на споживачів популярних стимуляторів. Частка «прихильників» «чифіру» зменшується (як епізодичних, так і регулярних), споживання кокаїну залишається відносно стабільним, споживання первітину, амфетамінів, ефедрону зменшується. Споживання препаратів, кустарно виготовлених з лікарських засобів типу «Ефект», «Колдакт», сягнуло максимуму у 2008 р., а зараз йде на спад. Споживання «Екстазі» (як епізодичне, так і регулярне) не має стійкої тенденції до зростання чи зменшення – мало максимум у 2008 р., у 2011 р. дещо знизилось, а у 2014 р. знову зафіксовано зростання кількості регулярних споживачів.

Вживання різних категорій опіатів залишається відносно стабільним, як епізодичне, так і регулярне. Спостерігаємо лише незначні коливання по роках. На початку спостереження (до 2005 р.) у молодіжному середовищі регулярних споживачів опіатів взагалі не фіксувалося.

Споживання седативно-снودійних та анксиолітичних засобів залишається відносно стабільним (це стосується транквілізаторів, барбітуратів та кетаміну); зменшується споживання «Бутирату». Але при цьому протягом останніх років фіксується формування регулярних споживачів цієї групи психоактивних речовин.

На фоні стабільного протягом 6 років (з 2008 р.) споживання інгалянтів їх регулярне споживання має тенденцію до збільшення.

Споживання галюциногенів також зростало до 2008 р., а у опитуваннях 2014 р. фіксуємо деяке зростання їх споживання. Регулярних споживачів галюциногенів ми вперше почали фіксувати також протягом 2005–2008 рр., причому їх кількість від того часу залишається стабільною.

Дані моніторингу дозволяють зробити висновок, що протягом останніх років загальне споживання наркотичних речовин у молодіжному середовищі дещо зменшується. На фоні падіння частки епізодичних споживачів група регулярних споживачів мала тенденцію до зростання, але з 2008 р. фіксуємо гальмування тенденції. За даними 2014 р. кількість регулярних споживачів наркотиків значно зменшилася.

Розглянемо дані щодо вживання алкоголю. Спиртні напої з різною частотою вживають 89,3 % молодих харків'ян (див. табл. 3); за останні роки загальна кількість споживачів алкоголю практично не змінювалась. Відбулося лише структурне збільшення частки епізодичних споживачів алкоголю за рахунок тих, хто вживав його регулярно.

Таблиця 3

Частота вживання алкоголю (2001–2014 рр.), у %

Рік	Пробував 1–2 рази	Пробував кілька разів	Вживав більше 10 разів, але не регулярно	Вживаю регулярно	Пробували всього
2001	1,4	11,9	48,0	10,0	71,3
2005	7,6	18,8	50,0	9,9	86,3
2008	8,8	18,8	47,2	12,2	87
2011	6,8	18,8	53,7	7,5	86,8
2014	7,0	23,4	51,4	7,5	89,3

Дещо змінилася і структура споживаних молоддю спиртних напоїв (див. табл. 4). Зменшилися показники вживаних молоддю спиртних напоїв у цілому та пива зокрема. Звертає на себе увагу те, що зростання у 1999 та 2008 роках та зменшення у 2011 та 2014 роках споживання пива та міцних спиртних напоїв відбувалися одночасно. Цю тенденцію підтримує і споживання слабоалкогольних коктейлів.

У 2014 р. зафіксовано подальше зменшення вживання молоддю слабоалкогольних коктейлів. Безумовно, це позитивна тенденція. Вважаємо, що важливим фактором вживання психоактивних речовин є мода. Саме так відбулося і з напоями типу «лонгер», які вперше з'явилися на ринку наприкінці 1990-х рр. Їх популярність стрімко зростала до 2008 р. Вони захопили значну частину ринку алкогольних напоїв, причому основною групою споживачів є саме молодь.

Таблиця 4

Пересічні показники вживання різних спиртних напоїв за тиждень (2001–2014 рр.), у мілілітрах

Спиртні напої	2001 р.	2005 р.	2008 р.	2011 р.	2014 р.
Пиво	1842	860	1405	800	480
Вино сухе, шампанське	60	66	74	87	52
Вино міцне	57	31	22	31	13
Горілка, коньяк, самогон	176	86	107	80	51
Слабоалкогольні коктейлі	–	172	290	192	145

Тютюнопаління залишається досить розповсюдженою і, на жаль, стабільною у кількісному вираженні формою адиктивної поведінки. Якщо порівнювати загальну ситуацію з попередніми роками, то спостерігаємо незначні коливання кількості споживачів тютюнових виробів. Так, у 1999 р. палили 59,2 % молодих харків'ян, у 2001 р. – 64,3 %, у 2005 р. – 66,4 %, у 2008 р. – 64,8 %, у 2011 р. – 66,8 %, у 2014 р. – 61,5 %. Але кількість регулярних споживачів тютюну серед молоді повільно зменшується.

Ще раз підкреслимо три головних спостереження стосовно динаміки споживання психоактивних речовин:

- моніторинг фіксує доволі переконливу негативну динаміку наркотизації молоді щодо усіх основних позицій списку психоактивних речовин;

- на фоні зменшення епізодичних споживачів частка регулярних споживачів зростала до 2008 р., а надалі фіксується її зменшення; за даними опитування 2014 р. кількість регулярних споживачів наркотиків значно зменшилася;

- на ринку наркотиків спостерігається внутрішня трансформація – з'являються нові субстанції, і вони «отримують» своїх споживачів.

Поступове зменшення процентних часток як «неофітів», так і регулярних споживачів свідчить про те, що процес розповсюдження наркотиків серед молоді минув стадію «насичення» і увійшов у стадію стабілізації та зменшення споживання. Висновок про зменшення споживання наркотичних речовин серед молоді підтверджується і даними медичної наркологічної статистики [6], які свідчать про зменшення розповсюдженості наркологічних захворювань серед населення України. Таким чином, справедливим буде висновок про щільний зв'язок поміж «первинною» і «вторинною» епідеміями психоактивних речовин. Відносне падіння процентних часток «неофітів», тобто первинних проб наркотиків, тягне за собою зменшення медичної статистики наркологічних захворювань.

Список використаних джерел: 1. Сердюк О. О. Соціологічні дослідження наркотизму / О. О. Сердюк // Профілактика поширення наркозалежності серед молоді : навч.-метод. посіб. / за ред. В. В. Бурлаки. – Київ : ГЕРБ, 2008. – С. 26–62. 2. Молодість і наркотики (соціологія наркотизма) / под ред. В. А. Соболева і І. П. Рушенко. – Харьков : Торсинг, 2000. – 432 с. 3. Профілактика наркоманії: организационные и методические аспекты : итоговые материалы международного проекта : [монография] / сост. И. П. Рушенко. – Харьков : Финарт, 2002. – 242 с. 4. Сердюк О. О. 10 років спостережень за динамікою соціокультурного поля наркотизму / О. О. Сердюк // Український соціум. – 2007. – № 1 (18). – С. 34–40. 5. Рушенко І. П. Динаміка поширення молодіжного наркотизму в харківському регіоні: 15 років спостережень / І. П. Рушенко, О. О. Сердюк, О. В. Віцько // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2011. – Вип. 17. – С. 476–481. 6. Епідемії алкоголізму та нарко-токсикоманій в дзеркалі медичної статистики МОЗ України :

Аналітично-статистичний довідник 1990–2008 рр. / [І. В. Лінський, О. І. Мінко, Л. І. Дьяченко та ін.]. – Харків : Плеяда, 2009. – 168 с.

Надійшла до редколегії 15.12.2014

Рущенко И. П., Сердюк А. А. Динамика потребления наркотиков среди молодёжи (по данным социологического мониторинга в г. Харькове)

Приведены данные 20 лет наблюдений за динамикой молодёжного наркотизма в рамках мониторинга «Молодёжь и наркотики». Рассмотрена проблема распространения потребления наркотиков и других психоактивных веществ среди харьковской молодёжи с 1995 по 2014 годы. Проанализированы закономерности эпизодического и регулярного потребления различных видов аддиктивных веществ. Выделены три основные тенденции распространения наркотиков. Первая – общее уменьшение потребления наркотических веществ среди молодёжи. Вторая – на фоне уменьшения эпизодических потребителей часть регулярных потребителей росла до 2008 года, после чего произошло её уменьшение. Третья – на рынке наркотиков наблюдается внутренняя трансформация. Процесс распространения наркотиков среди молодёжи прошёл стадию «насыщения» и вошёл в стадию стабилизации и уменьшения их потребления.

Ключевые слова: социологический мониторинг, наркотизм, зависимость, наркотики, психоактивные вещества, аддиктивные вещества, регулярное употребление наркотиков, эпизодическое употребление наркотиков.

Rushchenko I. P., Serdiuk O. O. The dynamics of drug use among young people (according to sociological monitoring in Kharkiv city)

The data of 20-year supervision within the limits of the research project Substance Use Monitoring Among Youth in Kharkiv City «Youth and Drugs» conducted by sociologists from Kharkiv National University of Internal Affairs is represented in the article. The surveys were implemented in 1995, 1997, 1999, 2001, 2004, 2005, 2008, 2011 and 2014 with sample sizes ranging from 1,000 to 1,500 subjects. During the whole 20-year period youths aged 16–25 have answered the surveys. The probability of error has not exceeded 3 %. Data has been collected at random educational establishments in Kharkiv with the standardized self-administered questionnaire, including 100–110 items in different years.

Additionally, as a part of monitoring, the 1999 survey included a component of retrospective estimating dynamics of substance use since World War II. The 5 groups of 500 male subjects, who were aged 20 in 1950s, 1960s, 1970s and 1980s and students of 1990s had answered the questions. In 2001 a cross-cultural survey of student youths have been implemented with the identical measures for youths of Kharkiv and Dresden (Germany) N = 1000. In 2007, a survey «Relationship between Substance Use and Criminality» was conducted among prisoners of Kharkiv region.

The problem of drugs and other psychoactive substances consumption among youth of Kharkiv in 1995–2014 years is considered in this article. The patterns of regular and irregular consumption of various addictive substances are analyzed.

Authors note three basic tendencies of drug addiction spread. The first is general reduction of drug consumption among youth. The second is the part of regular consumers grew until 2008 against the background of the reduction of episodic (irregular) drug consumers. After 2008 there was a decrease of regular drug consumption. In the study of 2014 a number of regular drug users has significantly decreased in numbers. The third is that inner transformation is observed in the drug market. There are new substances appeared and they «received» their consumers. But a significant decrease in the number of regular consumers shows that the process of the drugs spread among young people has passed the stage of «saturation» and entered the stage of stabilization and reduction of drug consumption.

Keywords: sociological monitoring, narcotism, addiction, drugs, psychoactive substances, addictive substances, regular drug consumers, irregular (episodical) drug consumers.

